

O‘SPIRINLARDA HUQUQIY ONGNI SHAKLLANTIRISH BO‘YICHA NAZARIYALAR

Muhammadiyev Temur Obid o‘g‘li

Samarqand davlat universiteti Psixologiya kafedrası 2- kurs magistranti

Annotatsiya: *Huquqiy madaniyat xalqimizning azaliy an‘analariga, udumlariga, tiliga, diniga, ruhiyatiga asoslangan holda insof va iymon, adolat va qonuniylik, insonga yuksak hurmat va e‘tibor, sabr-toqat kabi ma‘rifat va haqiqat tuyg‘ularini ongimizga singdirishga xizmat qiladi.*

Kalit so‘zlar: *davlat, huquq, qonun, huquqiyong, huquqiy madaniyat, partiya, shaxs,, jamiyat, demokratiya, siyosat, norma.*

KIRISH

Fuqarolarning yuksak huquqiy ongi va huquqiy faolligi ma‘rifiy jamiyatda huquq ustuvorligining, huquqiy davlatning poydevoridir. Fuqarolarning huquqiy ongini shakllantirish, huquqbuzarliklarning oldini olish, jinoyatchilikka qarshi kurashishning zarururiy talabidir. Haqiqattan ham shunday, huquqiy immunitet shakllangan shaxsga tashqaridan kirib keladigan yot g‘oyalar, qarashlar, qonunga xilof xatti-harakatlar o‘z ta‘siriga ega bo‘lmay qoladi. Ijtimoiylashuv natijasida shaxslar ezgulik va adolat, inson sha‘ni va uning toptalishi hamda erkinlik va qullik kabi qonuniyatning mavjudligini anglab idrok etishadi. “Nima yaxshi-yu nima yomonligini” tushunib yetishda esa ularga aynan huquqiy savodxonlik, huquqiy yetuklik yordam beradi. Mamlakatimizda mustaqillikka erishganimizdan so‘ng aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini oshirishga katta e‘tibor berib kelinmoqda. Mutlaq ko‘pchilik fuqarolarning – 86,3 foizining fikricha , asosiy qonun nafaqat davrning zamonaviy talablariga javob beradi, balki istiqbolga mo‘ljallangandir deya fikr bildirishgan. Mazkur so‘rovda aholining o‘z fuqarolik

huquqlari to'g'risida xabardorlik darajasi aniqlandi. "Siz o'z fuqarolik huquqlaringizni bilasizmi?", degan savolga fuqarolarning mutlaq ko'pchiligi – 92,6 foizi tasdiqlovchi ovoz berdi.

O'zbekiston bozor iqtisodiyotiga o'tish uchun keng ko'lamli demokratik islohotlarni amalga oshirmoqda. Bu esa, fuqarolarning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini rivojlantirishni nazarda tutadi. Jamiyatda kishilar qanchalik yuqori huquqiy madaniyatli bo'lsa, huquq normalarini bilsa, qonunlarni, yuridik adabiyotlarni o'qib ularga amal qilsa huquq buzulishi ham shunchalik kam bo'ladi. Aholining barcha qatlamlari huquqiy savodxonlikka erishishi, mustahkam irodali, o'z huquqini biladigan va qonunlarni hurmat qiladigan, huquqiy bilimlarini kundalik hayotda qo'llay oladigan, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lgan va huquqbuzarlikka nisbatan murosasiz munosabatda bo'ladigan fuqarolarni tarbiyalashning keng qamrovli muntazam tizimi yaratilmoqda. Tarbiya avvalo, oila ostonasidan boshlanadi, shunday ekan har-bir ota-onaga katta mas'uliyat yuklatilgan. "Qush uyasida ko'rganini qiladi",- degan naql bekorga aytilmagan. Oila a'zolari kundalik hayotida qonunlarga, belgilangan normalarga qanday amal qilsa, yosh avlod shunday holatni ko'rib va unga moslashib boradi. Kundalik siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy hayotda bo'ladigan yangiliklarni ko'rib borish, saylovlarga to'liq tarzda qatnashish, mahalla yig'inlarida doimiy ishtirok etish shular jumlasidandir.

Davlat va jamiyatning huquqiy rivojlanganligini belgilaydigan bir qator muhim omillar bor, biz buning bir necha jihatlarini sanab o'tamiz:

Birinchidan, rivojlangan jamiyat a'zolarining, davlat fuqarolarining ijtimoiysiyosiy faolligi yuksak bo'lishi kerak;

Ikkinchidan, huquqiy ongi, huquqiy madaniyati, huquqiy savodxonlik darajasi baland bo'lishi lozim;

Uchinchidan, ularning o'sha jamiyatdagi islohotlarga nisbatan daxldorlik tuyg'usi bor bo'lishligi talab etiladi[16]

To`g`risini aytganda, huquqiy ong, huquqiy madaniyat haqida gap ketganda ko`pchiligimizda faqat qonunlarni bilish yoki ulardan boxabarlik darajasi tushuniladi. Aslida bu juda keng tushuncha bo`lib, yuqorida sanab o`tganimiz davlat va jamiyatning rivojlanganligini belgilaydigan uchta muhim omilni ham o`z ichiga oladi. Huquqiy madaniyati yuksak inson qonunlarga itoatkor bo`ladi, hamisha unga bo`ysunadi va qonunlarga hurmat bilan qaraydi. Bunday insonlar qonunlarda belgilangan qoidalarga zid xatti-harakat qilmaydi, aksincha boshqalarni ham shunga da`vat etadi. Ijtimoiy-siyosiy faol fuqaro jamiyatda ro`y berayotgan voqea hodisalarga ongli munosabatda bo`lib, islohotlarga daxldorligini sezib, davlat va jamiyat oldidagi mas`uliyatini his qilib yashaydi. Eng muhimi, u mamlakat taraqqiyotiga amaliy hissa qo`shishga harakat qiladi.

Jamiyatda huquqiy madaniyatning shakllanganligi yoshlarning mamlakat ijtimoiy-siyosiy hayotidagi o`rni, maqsadlarni boshqarishdagi ishtiroki va mas`uliyati, yangiliklarga daxldorlik tuyg`usining o`zgarishi jamiyat, huquqiy davlat ravnaqi uchun qarorlar qabul qilish jarayonida ularning faollik darajasini belgilaydi.

Jamiyatda huquqiy ongni rivojlantirishda, huquqiy normalarni qabul qilishda huquqiy mafkura asosiy hal qiluvchi rol o`ynaydi, chunki huquqiy mafkura jamiyatdagi huquqiy ustqartmaning mavjudligini, talabga javob berishini, huquqiy normalarning kishilar o`rtasidagi turli ijtimoiy munosabatlarni tartibga solib mustahkamlashga va rivojlantirishga katta yordam beradi.[17]Yuksak huquqiy madaniyat demokratik jamiyat poydevori hamda huquqiy tizim yetukligining ifodasidir. U jamiyatdagi turli xil hayotiy jarayonlarga faol ta`sir ko`rsatuvchi, fuqarolarning, barcha ijtimoiy guruhlarining jipslashuviga ko`maklashuvchi, jamiyatning yaxlitligi hamda batartibligini ta`minlovchi va mustahkamlovchi omildir. Qonunni hurmat qilish huquqiy jamiyatning, siyosiy va huquqiy tizimlar samarali faoliyat ko`rsatishining asosiy talablaridan biri hisoblanadi. Jamiyat va davlat taraqqiyotining hozirgi holati huquqiy munosabatlar barcha

ishtirokshilarining huquqiy madaniyatini, huquqiy savodxonligini har tomonlama oshirishni talab qilmoqda. Huquqiy madaniyat huquqiy bilim, huquqiy e'tiqod va izchil amaliy faoliyat majmui sifatida jamiyat va davlat oldida turgan vazifalarning muvaffaqiyatli hal etilishini ta'minlaydi. Huquqiy savodxonlikning belgilaridan biri bu - huquqiy targ'ibotdir. Huquqiy targ'ibot va fuqarolarning huquqiy ongini oshirishning zamonaviy va ta'sirchan uslublarini joriy qilish, ularga qabul qilinayotgan qonunlar va boshqa normativ - huquqiy hujjatlar mazmun - mohiyati va ahamiyatini yetkazish, aholining huquqiy savodxonligini yaxshilash bo'yicha chora tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Huquqiy targ'ibot-tashviqot ishlarida:

- Axborot-resurs markazlari hamda axborot-kutubxona fondlaridagi yuridik adabiyotlarni huquqshunoslar tomonidan puxta o'rganilib har xil shaklda xalqqa yetkazish va tushuntirish;
- Buyuk fiqhshunos alloma Marg'inoniy nomidagi maxsus huquqiy targ'ibot-tashviqot markazini tashkil etish.

Xalqni huquq sohasida madaniyatli qilishning yana bir tomoni Oliy Yuridik ma'lumotli kadrlarni sonini ko'paytirish va sifatini oshirish. Buning uchun Oliy Yuridik ta'lim beruvchi ta'lim muassasalarini sonini ko'paytirish, yetuk malakali huquqshunos kadrlarni tayyorlash. Shu o'rinda Abu Nasr Farobiyning fikrlarini esga olaylik. Mashhur faylasuf har bir mansabdor shaxs qonunlarni chuqur o'rganishi, ularga rioya qilishda shaxsan namuna bo'lishi, aholi o'rtasida qonunlarni keng targ'ib qilish, uni takomillashtirish bo'yicha takliflar kirita bilishi, joiz bo'lsa, qonun yoza olishi shartligini ilgari surgan

Ayni shu mezonlardan kelib chiqib Prezidentimiz 2019- yildagi farmonlarida fuqarolar ongida "Jamiyatda qonunlarga hurmat ruhini qaror toptirish- demokratik huquqiy davlat qurishning garovidir!",- degan hayotiy g'oyani mustahkamlash, aholiga mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, qabul qilinayotgan qonun hujjatlari va davlat

dasturlarining mazmuni va mohiyatini izchil yetkazish tizimini shakllantirish birlamchi vazifalardan etib belgilandi.[18]

Shunday ekan, bugun biz ana shu qoidalarga hammamiz va hamma vaqt ham rioya etyapmizmi, degan haqli savol tug'iladi. Zero, qonun normalari odamlar ongiga singgan va ular orqali amal qilgan taqdirdagina yashaydi va ro'yobga chiqadi. Qonun esa xalqning xohish irodasidir.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda quyidagi takliflarni berib o'tmoqchimiz:

Birinchidan, aholining huquqiy ong va huquqiy madaniyatini yanada yuksaltirish uchun mazkur yo'nalishdagi davra suhbatlari hamda o'quv seminarlari yoki ilmiyamaliy konferensiyalarni muntazam ravishda o'tkazib borishni yo'lga qo'yish;

Ikkinchidan, umumiy o'rta ta'lim, o'rta-maxsus kasb-hunar ta'limida oiliy ta'limda huquq sohasida ko'plab ko'rik tanlovlari yo'lga qo'yilgan. Endilikda shunday ko'rik tanlovlarni nafaqat ta'lim muassasalarida balki, mahallalar o'rtasida "Huquqiy madaniyat yetakchisi" nomi ostida tashkil qilish. Mahallalar orasidan saralanganlarini viloyatlar o'rtasida musobaqa va ko'rik tanlovlarni amalga oshirish;

Uchinchidan, jamoat joylarida Konstitutsiya maydonlarini yaratish va uni Konstitutsiya va qonunlar aks ettirilgan zamonaviy targ'ibot vositalari bilan ta'minlash, unda aholining huquqiy ongini yaxshilaydigan, huquqiy madaniyatini oshiradigan lavhalarni keltirish zarur deb hisoblayman

To'rtinchidan, ta'lim muassasalarida huquqiy savodxonlikni oshirish eng dolzarb masala hisoblanadi, shu sababli umumta'lim maktablarida boshlang'ich ta'lim tizimidan boshlab bolalar va o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, huquqiy ong qonunva huquqiy madaniyatni shakllantirishga qaratilgan Konstitutsiya va inson huquqlarini o'rganish bo'yicha darslar va

darsliklar tashkil qilish, yoshlarning huquqiy bilim va savodxonlik darajasini yuksaltirib borish;

Beshinchidan, qonunchilikga, huquq normalariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritib boriladi. Bular eski yilgi huquq darsliklarida mavjud bo'lmaydi, shuning uchun barcha huquq sohalaridagi darsliklarni to'liq, uzluksiz, o'zgarishlar kiritilgan holda, ko'p sonli adadda har yil qayta nashr qilish.

Huquqiy ong va huquqiy madaniyat bosqichma- bosqich shakllanib boradigan jarayon hisoblanadi. Huquqiy madaniyatning yuksalishi esa qonunga itoat tuyg'usini rivojlanishiga olib keldi. Hozirgi kunda mazkur masala davlat siyosati darajasiga ko'tarilmoqda, shu maqsadda fuqarolarning huquqiy ongi, huquqiy madaniyati, ta'lim-tarbiyasi, huquqiy savodxonligini yanada yuksaltirish, yoshlarning huquq sohasiga bo'lgan qiziqishlarini oshirish, ularni huquqiy jihatdan yetuk va barkamol avlod etib tarbiyalash asosiy maqsad va muddaolardan biri hisoblanadi. Jamiyatda o'zhaq-huquqini biladigan va qonunqoidalarga og'ishmay amal qiladigan fuqarolar huquqiy davlatning poydevoridir.

O'spirinlar huquqiy normalarga rioya qilish xususiyatlarida quyidagi munosabatlarni ustuvor tarzda baholadilar. Birinchisi, "xavfli qonun buzilishi bilan bog'liq vaziyatlarda qonun normalarini qo'llash ko'nikmasiga egalik" asosida baholaganlar (119 nafar (38,51 %)). Bundan ko'rinaradiki, huquqiy normalarni amaliy qo'llash hisobida uni o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'lganliklarini bildirganlar.

Ikkinchisi esa "qiyin vaziyatlarda huquqiy normalarni qo'llash o'quvi" bilan bog'liq munosabatda aks etgan (165 nafar (53,4%)). Bu holat esa o'spirinlar tomonidan normalarni qo'llash uquvi hisobida o'zlashtirish mumkinligini ko'rsatmoqda. Uchinchi toifa o'spirinlarda "odatiy holatdan huquqiy normalarni qo'llash o'quvi" orqali unga rioya qilish muhimligini bildirdilar (25 nafar (9,09)). O'spirinlar oddiy holatlarda ham huquqiy normalarni qo'llash hisobidan ma'lum darajada huquqiy savodxonlikka ega bo'lar ekan.

O'spirinlar fikridan "ta'lim jarayonida huquq fanlarining o'qitilishi" huquqiy savodxonlikni shakllanishining asosiy sababi deb baholash mumkin (129 nafar (41,75 %)) Ayrimlari o'zlarida huquqiy savodxonlik shakllanishining asosiy sharti "huquqiy holatlar bilan bog'liq vaziyatlarga tushib qolganligim" deb munosabat bildirganlar (39 nafar (12,62%). Bir guruh o'spirinlar esa "har bir fuqaro huquqiy savodxonlikka ega bo'lishi kerak degan tasavvur" ushbu yo'nalishdagi bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishning asosiy sharti deb ko'rsatmoqdalar (75 nafar (24,27%))

O'spirinlarning 17 nafari (5,5%)da esa huquqiy savodxonliklarining asosiy sababi sifatida qiziqishlari xizmat qilayotganliklarini ifodalaydilar. Shaxsiy intilishlarini sabab sifatida ko'rsatuvchilar 20 nafar (6,47%)ni tashkil etmoqda. Bu holat ham fuqarolar orasida turli bilimlarga qiziquvchi insonlar ham borligidan dalolat bermoqda. Shuningdek, "hayotda kerak bo'ladigan degan tushuncha tufayli" huquqiy savodxonlikni shakllantiruvchilar 29 nafar (9,39%)ni tashkil etdi. Ushbu toifa o'spirinlar oldingi tahlillarda huquqiy savodxonlikni o'zini o'zi nazaorat qiluvchilarning munosabatini davomi deyish mumkin.

XULOSA

Xullas, o'spirinlarning munosabatiga ko'ra huquqiy savodxonlikka bo'lgan ehtiyoj shaxsning har doim huquqiy bilimlar olishga va boyitib borishiga zaruratni hamda huquqiy masalalarga duch kelgandagina bilimlarga zaruratni vujudga keltirilgan. Ularning ko'pchilik qismi huquqning ayrim jihatlarini bilishlari, bir qatorlari esa huquq bo'yicha biror bir ma'lumotga ega emasliklari kuzatildi. O'spirinlarda huquqiy savodxonligiga erishishning psixologik tahlili ular orasida ma'lum savodxonlikni oshirishga xizmat qiluvchi manbalardan foydalanishlariga ko'ra huquqiy manbalarni tushunmaydigan, foydalana olmaydigan va huquqiy manbalardan foydalana oladiganlar toifasiga ajratildi. O'spirinlarning huquqiy savodxonligi yo'nalishida huquqiy ma'lumotga,

huquqiy qadriyatga, huquqiy faollikka, o'zini o'zi huquqiy nazorat qilish xususiyatlari egadirlar, ammo ularda huquqiy ijodkorlik yetishmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Gulnora Inomjonova. "Nikoh shartnomasi-oila mustahkamligining huquqiy kafolati " ilmiy-amaliy qo'llanma, -T.: Intellect Ekspert, 2015, 10-b
2. Huquqiy yetuklik - barkamollikka eltadi." O'zbekiston Respublikasi Adliyavazirligi.-T.: Adolat 2011, 7-b
3. Islomov.Z.M.Davlat va huquq nazariyasi.-T.: Adolat, 2007.-537-b
4. Ю.А.Дмитриев.Правосознание и правовая культура / Теория государства и права.Под.ред.Пиголкина. – Москва:Юрайт – Издат, 2006.- С. 547
5. U.Tajixanov, A,Saidov. Huquqiy madaniyat nazariyasi 1-tom.- Toshkent.1998, 11-b
6. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi 29.08.1997-yil 466-I son qarori bilantasdiqlangan.Nrm.uz
7. Aholining huquq va erkinliklarini himoya qilish, jamiyatda huquqiy ong vamaadaniyatni yanada yuksaltirishning huquqiy asoslari. E.Qodirov //Aholining huquq va erkinliklarini himoya qilish, huquqiy ongni oshirish, jamiyatda inson huquqlari madaniyatini shakllantirish hamda rivojlantirishda nodavlat notijorat tashkilotlarining o'rni va roli mavzusida tashkil etilgan davra suhbat materiallari. - T.:Toshkent tezkor bosmaxonasi, 2015, 20-b
8. "Ijtimoiy fikr" jamoatchilik fikrini o'rganish Markazi tomonidan O'zbekistonRespublikasi Konstitutsiyasining 25 yilligi" mavzusida jamoatchilik fikri so'rovi. Kun.uz 24.11.2017
9. Odilqoriyev X.T Davlat va huquq nazariyasi (darslik). – T.: "Adolat", 2018,287b

10. Zakirova Sevara. “ Xotin-qizlarning huquqiy madaniyatini oshirishdanodavlat notijorat tashkilotlarining o`rni va roli”. // Fuqarolik jamiyati. 2017, №4, 49b 11. PF-5618. lex.uz

12. O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining o`n to`rtinchi yalpimajlisida Adliya vaziri Ruslan Davletovning huquqiy targ`ibot va ma`rifatni yuksaltirish borasidagi axborotidan // Inson va Qonun, 2018 3-aprel, № 13

13. 2017-2021- yillarda O`zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo`nalishi bo`yicha Harakatlar strategyasini “Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yilida amalga oshirishga oid davlat dasturini o`rganish bo`yicha ilmiy – uslubiy risola. – T.: Ma`naviyat, 2017, 143-b

14. Prezident Shavkat Mirziyoyevning O`zbekiston Respublikasi

Konstitutsiyasiqabul qilinganligining 27 yilligiga bag`ishlangan tantanali marosimidagi ma`ruzasi. www.Zarnews.uz